

מי ששאל שאלות דומות לאלה – עוד לפני ההתפתחויות האחרונות – כבר בראשית התקופה המודרנית, הוא ענק הספרות העולמית, לב נ. טולסטוי (1828–1910), שספרו *כתבי הגות* רואה עתה אור בעברית (תרגמה והוסיפה הערות: דינה מרקון; עריכה מדעית: ולדימיר פפרני, הוצאת כרמל, 2015). בספר כמה חטיבות. החטיבה הראשונה קרויה "מסכתות" והיא כוללת את "וידוי", "אמונתו מהי", "על החיים", ו"מכתב", המתארות את התמודדותו המעמיקה של גאון הרוח הרוסי בשאלת אמונתו הדתית. ארון כאן, לפי שעה, בראשונה בלבד, "וידוי".

ולדימיר פפרני, מחבר ה"מבוא למחשבה הדתית של טולסטוי" בספר, מייחס את ראשית חשיבתו של טולסטוי בנושא לאירוע בעיר אַרְזֶמְס בתחילת ספטמבר 1869. לרגל נסיעת עסקים, התאכסן טולסטוי בבית מלון בעיר זו שבפלך פְּנֶזְה. בלילה התרחש מה שכינה אחר כך במכתב לאשתו "אֵימַת אַרְזֶמְס", אשר תיאורה המפורט מופיע בסיפור "רשימותיו של מטורף" שהתפרסם אחר מותו. ואילו לאשתו כתב טולסטוי: "לפתע פתאום אחזו בי שיממון, פחד ואימה. על הכל כיסתה בעתת חיי האובדים... כבר הלכתי לישון, אבל רק נשכבתי וזינקתי מרוב בחילה מהסוג שחשים לפני הקאה. היתה זו אימת השיממון הרוחני. באורח מוזר חיים ומוות התמזגו לאחד. משהו שישע נפשי לגורים, אבל נפשי לא כלתה." פפרני מוסיף כי טולסטוי, שחווה מן הסתם משבר אישי עמוק, הבין מיד כי יש לכך משמעות כוללת המבטאת את מצבו כאדם מודרני. את טיב המשבר מנסח פפרני במילים המופיעות בהמשך אינספור פעמים בכתבי טולסטוי, באופן תמציתי ופרדוקסלי: "שלא כפשוטי העם המשתייכים לעולם המסורתי של אמונות דתיות אשר נותנות משמעות לחייהם, לאדם המודרני אין כל אמונה, ולכן אין לחייו שום משמעות. על כן נידון האדם המודרני למפגש עם הלא כלום, עם הריק המוחלט ובסופו של דבר עם המוות. ממצב זה יש רק שתי דרכי מוצא: חיסול עצמי, או אימוץ הדת, שהיא לברדה מסוגלת לשוות משמעות לחיים שהתרוקנו מכל ערך" (עמ' 8).

זוהי נקודת המוצא שממנה יוצא טולסטוי למסע חיפוש מורכב ב"וידוי". מצד אחד הוא מבקש להראות כי האמונה לברדה נותנת משמעות לחיים; מצד שני הוא מבקש להראות כי אין זו האמונה השקרית של הדתות הגדולות, אלא אמונה אמיתית שאותה הוא מבקש. "וידוי" הוא מסמך מורכב ומלא סתירות, אולם אלה הן שעושות את כתיבתו כה עמוקה וכובשת. תחילה הוא מראה כיצד כנער צעיר כבר ידע שאין אלוהים; אחר כך הסתלק כליל מן האמונה; וכעבור זמן חדל לגמרי לבקר בכנסייה. אלא שכל מהלך אצל טולסטוי גורר תמיד גם את היפוכו: "הפסקתי להאמין במה שניטע בי מילדותי, אבל האמנתי במשהו. במה האמנתי? בשום אופן איני יכול לומר. האמנתי באלוהים, או ליתר דיוק לא שללתי את קיומו. אבל איזה אלוהים? לא יכולתי לומר" (עמ' 35). כלומר, הפסיק להאמין ועדיין האמין. התהפוכות והטלטלות הללו נמשכות ב"וידוי" לכל אורכו. מאוחר יותר בחייו, לאחר שהפך לאמן ולסופר ידוע, היתה לו האמונה לרגע למעין דת חדשה. "האמונה בחשיבות השירה היתה דת, ואני הייתי אחד מכוהניה... אך בשנה השנייה והשלישית התחלתי לפקפק בנכונות האמונה הזו". המטוטלת נשאה אותו אל הקוטב הנגדי: "נוכחתי לדעת שכמעט כל כוהני הדת הזאת, הסופרים, הם אנשים לא מוסריים, בני אדם רעים ובעלי אופי בזוי" (עמ' 38). לפיכך הפך בהמשך למטיף חברתי, מאמין ב"קדמה", שבה ראה עתה חזות הכל. אבל גם אמונתו בקדמה לא ארכה זמן רב: "מראה של הוצאה להורג, בעת שהותי בפאריס, חשף בפני את רופפות הדעה הקדומה הגורמת לי להאמין בקדמה. הבנתי, ששום תיאוריות על תבניות ועל קדמה אינן יכולות להצדיק את המעשה

משני צדי הגדר

דומה שהן המקטרגים והן המסנגרים על ספרה של דורית רביניאן *גדר חיה*, לא קראו את הספר, או שלא הבינו מה שקראו. הראשונים סבורים שזהו ספר המטיף להתבוללות (וזה רע), האחרונים סבורים שזהו ספר על אהבה חוצת גבולות (וזה טוב). כל אחד קורא אותו קריאה פוליטית רדודה לפי השקפתו (וזה גרוע). רביניאן כתבה רומן מורכב ורגיש על אהבתם של ליאת מישראל וחילמי מרמאללה המתרחשת בניו יורק. זוהי אהבה טרגית, בדיוק מפני שאין בה התבוללות ואין בה חציית גבולות טוטלית. הן ליאת והן חילמי שומרים על זהותם העצמית (היהודית, פלסטינית) חרף אהבתם, ולכן, במצב הנוכחי, סופה אסון (חילמי טובע בים תל אביב). רביניאן איננה ממלאת לא אחר ציפיות הציונות-המשיחית מימין, ולא אחר ציפיות הפוסט-ציונות משמאל. (מצד זה היו אף מי שכינו את ספרה לא רדיקלי מספיק, והיתה גם מי שגינתה את דברי ההסבר של הסופרת כמי "שמיישרת קו עם משרד החינוך").

אך זו גדולתו של הרומן ושל רביניאן, ששום צד אינו מסיים את הקריאה בספר וכל תאוותו בידו. מה שמצער הוא שהקריאה נעשתה בימינו כל כך מגזרית וחד-צדדית, והספר הפך לאבן שמיידים אלה כאלה.

כיתת אמן: האמונה לפי טולסטוי

"במקום שישנם חיים, ישנה אמונה המאפשרת אותם" (עמ' 66).

במאות התשע-עשרה והעשרים נראה היה כי הנאורות החילונית במערב הגיעה לשיא כוחה עד שכל משקיף חסר פניות היה בטוח כי בעתיד הלא רחוק היא תהיה ההשקפה השלטת בעולם. והנה, לא כך קרה במאה העשרים ואחת, שבה אנו עדים לתחייה דתית חסרת תקדים. יש אף חוקרים המכנים תקופה זו "פוסט-חילונית" (על משקל פוסט-מודרנית, כלומר זו שאחרי החילונית). ואין מדובר רק בהקצנה פונדמנטליסטית של תנועות ג'יהאדיסטיות ומשיחיות (באיסלאם וביהדות), אלא גם בהתרחבות השיח הדתי-ליברלי במדינות רווחה משגשגות. בכתבה ב'מוסף הארץ' (11.12.15) על "הרפורמיסטים של אופסלה" שבשוודיה, דווח כי בכנסייה זו חברים כיום 6.5 מיליון חברים שהם 65% מאזרחי שוודיה. (דומה שבישראל "המסורתית" איננו זוכים למספרים כאלה). מאליה עולה השאלה כיצד להסביר התפתחות שכזאת? ומה מביא אזרחים מבוססים באחת המדינות המתקדמות בעולם אל חיקה של הכנסייה דווקא?